

УДК 347.9

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-4**Баб'юк Марія Петрівна,***кандидат юридичних наук, директор
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
ORCID ID: 0000-0003-1840-0566***Руденко Олена Анатоліївна,***кандидат юридичних наук,
викладач юридичних дисциплін
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
ORCID ID: 0000-0002-3274-355X*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Статтю присвячено дослідженню підстав та умов надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності у судовому порядку, процесуальних особливостей розгляду справ цієї категорії. Зроблено висновок про те, що за чинним законодавством України у судовому порядку може бути надано повну цивільну дієздатність фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю чи батьком дитини, за відсутності згоди батьків (усиновителів) чи піклувальника.

Обґрунтовано недоцільність наділення органу судової влади повноваженнями надавати фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю, повну цивільну дієздатність для реєстрації її підприємцем без згоди батьків (усиновителів), піклувальника чи органу опіки і піклування. Зроблено висновок про те, що повна цивільна дієздатність набувається фізичною особою, яка зареєструвалася підприємцем, для здійснення підприємницької діяльності, а не надається їй з метою створення умов для реєстрації суб'єктом господарювання без згоди визначених у «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 № 755-IV органів чи осіб.

Аргументовано, що для емансипації судам необхідно не лише встановити факт запису неповнолітньої особи матір'ю чи батьком дитини за даними Державного реєстру актів цивільного стану громадян чи укладення трудового договору з фізичною особою, яка досягла шістнадцятирічного віку, але й обов'язково врахувати рівень її психічної (розумової) зрілості, оскільки саме він відображає її здатність усвідомлювати значення своїх дій та їх наслідки. Зроблено висновок про те, що наявність у неповнолітньої особи психічної (розумової) зрілості на рівні, що дозволяє самостійно здійснювати свої цивільні права та виконувати обов'язки може бути встановлена судом на підставі висновку судово-психологічної експертизи.

Зазначено, що батьки (усиновлювачі) чи піклувальник неповнолітнього не можуть представляти його інтереси при розгляді справи, оскільки беруть участь у ній як заінтересовані особи, але заявник є суб'єктом права на безоплатну вторинну правничу допомогу. З метою удосконалення правового регулювання розгляду судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності запропоновано зміни і доповнення до Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України.

Ключові слова: неповнолітня особа, цивільна дієздатність, надання повної цивільної дієздатності, цивільне судочинство, емансипація.

Babiuk M. P., Rudenko O. A. Features of granting full civil capacity to a minor person in the judicial procedure

The article is devoted to the study of the grounds and conditions for granting full civil legal capacity to a minor in court, the procedural features of consideration of cases of this category. It was concluded that according to the current legislation of Ukraine, a natural person who has reached the age of sixteen and works under an employment contract, as well as a minor registered by the child's mother or father, can be granted full civil legal capacity in a court of law, in the absence of parental consent (adoptive parents) or guardian.

The impracticality of empowering a judicial authority to grant a natural person who has reached the age of sixteen and wishes to engage in entrepreneurial activity, full civil legal capacity for registration as an entrepreneur without the consent of parents (adoptive parents), a guardian or a body of guardianship and guardianship has been substantiated. It was concluded that full civil legal capacity is acquired by a natural person who has registered as an entrepreneur in order to carry out entrepreneurial activities, and is not granted to him for the purpose of creating conditions for registration by a business entity without the consent specified in "On State Registration of Legal Entities, Natural Entities – entrepreneurs and public organizations" dated 15.05.2003 No. 755-IV bodies or individuals.

It is argued that for emancipation the courts need not only to establish the fact of the registration of a minor by the child's mother or father according to the State Register of civil status acts of citizens or the conclusion of an employment contract with a natural person who has reached the age of sixteen, but also necessarily take into account the level of his mental (mental) maturity, as it reflects her ability to realize the meaning of her actions and their consequences. It was concluded that the presence of a minor's mental (mental) maturity at a level that allows him to independently exercise his civil rights and fulfill his duties can be established by the court based on the conclusion of a forensic psychological examination.

It is noted that the parents (adoptive parents) or the guardian of a minor cannot represent his interests during the consideration of the case, since they participate in it as interested persons, but the applicant is subject to the right to free secondary legal assistance. In order to improve the legal regulation of court consideration of cases on granting a minor full civil legal capacity, amendments and additions to the Civil Code of Ukraine and the Civil Procedure Code of Ukraine are proposed.

Key words: *minor, civil capacity, provision of full civil capacity, civil proceedings, emancipation.*

Актуальність проблеми. Відповідно до ст. 2 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [1]. Умовою активної участі суб'єкта права у цивільних правовідносинах є наділення його правосуб'єктністю, одним із елементів якої є дієздатність.

Слід сказати, що цивільна дієздатність належить фізичним особам з народження та протягом їх життя змінюється, оскільки не є сталою і не має постійного характеру. З цього приводу Р.О. Стефанчук справедливо сказав, що «цивільна дієздатність не є рівною для фізичних осіб та може суттєво змінюватись і за змістом, і за обсягом, залежно від обставин, з якими такі наслідки пов'язує законодавець» [2, с. 120]. Так, наприклад, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років має неповну цивільну дієздатність, про що сказано у ст. 32 ЦК України, згідно з якою неповнолітній має право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами та здійснювати права, в тому числі особисті немайнові, на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи, самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку) [1]. Утім, чинним законодавством передбачено випадки, коли неповнолітній особі може бути надано повну цивільну дієздатність, в тому числі і в судовому порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти надання органом судової влади неповнолітній особі повної цивільної дієздатності у своїх працях аналізували Н.Л. Бондаренко-Зелінська [3; 4], О.О. Голубцова [5], Р.Я. Демків [6], Ю.А. Дербаківа [7], С.В. Дяченко [8], Н.А. Д'ячкова [9], М.В. Міщенко [10], О. Коваленко [11], Н. Ключковська [12], Н.М. Павлюк [13], Г.О. Світлична [14] та ін. Вказані науковці висвітлювали це питання в аспекті дослідження правосуб'єктності неповнолітніх [7] або ж аналізу процесуальних особливостей розгляду судом справ цієї категорії [3; 4; 5; 14] чи визначення підстав та умов емансипації неповнолітніх [6; 8; 9; 10; 11; 12; 13]. Разом із тим, праці, присвячені комплексному дослідженню як цивільно-правового, так і процесуально-правового аспектів надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності у судовому порядку відсутні, що свідчить про актуальність наукових розвідок у цій сфері. Окрім цього, чинне законодавство, що регулює розгляд судом справ досліджуваної категорії, не є досконалим, що визначає необхідність у здійсненні наукового аналізу його положень та виробленні рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання у цій сфері. З огляду на це, **метою дослідження** є вивчення підстав та умов надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності у судовому порядку, процесуальних особливостей розгляду справ цієї категорії та вироблення шляхів удосконалення законодавчого регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі змісту ст. 35 ЦК України випливає, що повна цивільна дієздатність може бути надана неповнолітній особі у випадках, якщо вона: 1) досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором; 2) записана матір'ю чи батьком дитини; 3) досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю [1]. У перших двох випадках надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки і піклування або суду, тобто здійснюється на підставі акта компетентного органу. У третьому випадку згідно з ч. 3 ст. 35 ЦК України неповнолітня особа матиме повну цивільну дієздатність з моменту державної реєстрації підприємцем, тобто автоматично набуде її, як і у разі реєстрації шлюбу до досягнення повноліття відповідно до ч. 2 ст. 34 ЦК України [1]. З огляду на це, положення про надання неповнолітній особі

повної цивільної дієздатності у разі реєстрації її підприємцем слід виключити зі ст. 35 ЦК України як таке, що не узгоджується з чинним законодавством України. Окрім цього, вважається, правильно і логічно буде виключити зі ст. 35 ЦК України, що присвячена питанням надання повної цивільної дієздатності, положення абз. 2 ч. 3 та вказати його у ст. 34 ЦК України, що визначає коло суб'єктів цивільних правовідносин, які мають чи за певних обставин набувають повну цивільну дієздатність. Таким чином, за чинним законодавством України може бути надано повну цивільну дієздатність фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю чи батьком дитини. Емансипація неповнолітніх здійснюється на підставі рішення органу опіки і піклування за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а в разі її відсутності – судом. Слід погодитися з думкою Г.О. Світличної, яка вказала, що «згода батьків має вважатися відсутньою, якщо хоч один з батьків заперечує проти надання неповнолітній дитині повної цивільної дієздатності або з тих чи інших причин не надав до органів опіки та піклування своєї згоди в письмовій формі» [14, с. 36].

За переконанням деяких науковців на законодавчому рівні слід передбачити можливість надання судом повної цивільної дієздатності неповнолітній особі, яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. До них належить М.В. Міщенко, який свою думку обґрунтовує тим, що підприємницька діяльність є важчою і відповідальнішою, ніж праця за трудовим договором, та здійснюється особою на власний ризик, а ч. 3 ст. 35 ЦК України закріплює можливість надання у такому випадку повної цивільної дієздатності [10, с. 116]. Такі погляди поділяє також О. Коваленко, за переконанням якої «тільки суд, як спеціалізований правозастосовний державний орган, у якого в арсеналі є відомий набір процесуального інструментарію, спроможний досить об'єктивно визначити доцільність надання певній неповнолітній особі повної цивільної дієздатності з метою здійснення нею підприємницької діяльності» [11, с. 39]. У свою чергу Н.Л. Бондаренко-Зелінська вважає, що на підставі ч. 3 ст. 35 ЦК України повна цивільна дієздатність може бути надана судом неповнолітній особі, яка бажає займатися підприємницькою діяльністю, а тому пропонує внести відповідні зміни до цивільного процесуального закону [3, с. 64]. Думається, із такими пропозиціями погодитися не можна з огляду на таке.

Так, відповідно до ст. 18 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 № 755-IV (далі – Закон № 755-IV) фізична особа, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю, але не має повної цивільної дієздатності, може бути зареєстрована фізичною особою-підприємцем лише за умови подання нотаріально засвідченої письмової згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника чи органу опіки та піклування [15]. У разі відсутності такої згоди неповнолітній підприємець не реєструється та його емансипація не відбувається. Водночас відповідно до ч. 1 ст. 50 ЦК України наявність в особи повної цивільної дієздатності є необхідною умовою здійснення нею підприємницької діяльності [1]. Зі змісту викладеного випливає, що повна цивільна дієздатність набувається фізичною особою, яка зареєструвалася підприємцем, для здійснення підприємницької діяльності, а не надається їй з метою створення умов для реєстрації суб'єктом господарювання без згоди визначених у Законі № 755-IV органів чи осіб. Виходячи з цих міркувань, більш правильною є пропозиція Н. Ключковської надати суду повноваження розглядати справи про надання неповнолітній особі права на реєстрацію суб'єктом підприємницької діяльності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування [12, с. 20], ніж надавати неповнолітньому, який бажає займатися підприємницькою діяльністю, повну цивільну дієздатність з метою реєстрації його підприємцем.

Справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності розглядаються місцевим загальним судом за місцем проживання неповнолітнього у порядку окремого провадження за правилами цивільного судочинства відповідно до глави 3 розділу VI Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [16]. Згідно з ч. 1 ст. 301 ЦПК України із заявою про надання повної цивільної дієздатності може звернутися неповнолітня особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, у випадках, встановлених Цивільним кодексом України [16]. Із таким законодавчим положенням не погодилися Н.А. Д'ячкова та О.В. Кугот, які зазначили, що воно не узгоджується з ч. 2 ст. 35 ЦК України, що передбачає можливість надання у судовому порядку повної цивільної дієздатності неповнолітній особі, яка досягла чотирнадцятирічного віку і записана матір'ю або батьком дитини. У зв'язку із цим, за переконанням науковців, положення неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років залишається невизначеним [9, с. 300]. На вказану неузгодженість звертали увагу також Н.Л. Бондаренко-Зелінська [3, с. 61] та Г.О. Світлична [14, с. 38–39].

Водночас Н.А. Д'ячкова та О.В. Кугот висловили переконання, що неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років мають право звернутися до суду із заявою про надання повної цивільної дієздатності на підставі ст. 29 ЦПК України (ст. 47 у чинному ЦПК України) [9, с. 300]. Із такою точкою зору не погодився Р.Я. Демків, який вказав, що «застосування в такому випадку ст. 47 ЦПК України не може бути гарантією прийняття заяви про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. Адже суд може в одному випадку прийняти заяву до розгляду, а в іншому відмовити, посилаючись на ст. 301 ЦПК України, яка є спеціальною нормою» [6, с. 163]. Видається, думка Р.Я. Демківа заслуговує на увагу, оскільки у ч. 1 ст. 301 ЦПК України чітко зазначено суб'єктів звернення до суду із заявою про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, а порядок здійснення цивільного судочинства визначається саме цивільним процесуальним законом.

У свою чергу Н.Л. Бондаренко-Зелінська пропонує внести зміни до ст. 242 ЦПК України (ст. 301 у нині чинному ЦПК України), виклавши її в такій редакції: «Заява неповнолітньої особи про надання їй повної цивільної дієздатності у випадках, встановлених законом, подається до суду за місцем її проживання» [3, с. 61]. Як видно, науковець зі статті пропонує виключити посилання на необхідність досягнення неповнолітньою особою шістнадцятирічного віку. Із такою пропозицією погодитися не можна, оскільки у разі викладення ч. 1 ст. 301 ЦПК України у такій редакції заявником у досліджуваній категорії справ буде вважатись фізична особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Найбільш правильною є думка Р.Я. Демківа, який вказав, що «через те, що положення ч. 1 ст. 301 ЦПК України похідні від ст. 35 ЦК України, то логічним буде зазначити в ній як заявників дві категорії осіб, що мають право на отримання повної цивільної дієздатності: «неповнолітня особа, яка досягла шістнадцятирічного віку» й «неповнолітня особа, яка записана матір'ю або батьком дитини» [6, с. 163]. Разом із тим, видається, правильно вживати словосполучення «фізична особа, яка досягла шістнадцяти років», як це вказано у ч. 2 ст. 35 ЦК України. Окрім цього, думається, з ч. 1 ст. 301 ЦПК України слід виключити словосполучення «у випадках, встановлених Цивільним кодексом України», оскільки чітко буде вказано коло заявників у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. Уявляється, внесення зазначених змін до ч. 1 ст. 301 ЦПК України усуне неузгодженість між цивільним і цивільним процесуальним законами України та сприятиме виконанню завдань цивільного судочинства.

Відповідно до ст. 302 ЦПК України у заяві про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності повинні бути викладені дані про те, що неповнолітня особа працює за трудовим договором або є матір'ю чи батьком дитини відповідно до актового запису цивільного стану [16]. У літературі зауважено, що «до заяви неповнолітньою особою повинні бути додані такі документи: свідоцтво про народження дитини, що підтверджує наявність запису про материнство чи батьківство неповнолітньої особи, або укладений трудовий договір та довідка з місця роботи» [8, с. 29].

За переконанням Н. Ключковської, «для надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності судам досить встановити факт запису неповнолітньої особи матір'ю чи батьком дитини за даними Державного реєстру актів цивільного стану громадян; наявність укладеного трудового договору та отримати довідку з місця роботи про перебування неповнолітньої особи у трудових відносинах з відповідним роботодавцем» [12; с. 18]. Аналогічної точки зору дотримуються С.В. Дяченко та Ю.В. Клишкова [8, с. 29]. Із такими твердженнями погодитися не можна, оскільки та обставина, що неповнолітня особа записана матір'ю або батьком дитини або досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, автоматично не означає, що вона повністю усвідомлює значення своїх дій, може керувати ними та нести відповідальність за порушення покладених на неї цивільних обов'язків. З огляду на це, при розгляді справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності суд повинен враховувати й інші критерії. Ними, на думку Н.А. Д'ячкової і О.В. Кугот, є психосоціальний і майновий. Перший показує чи готова фізична особа, яка не досягла повноліття, до «дорослого» життя, чи може вона за рівнем свого психічного розвитку брати участь у цивільних правовідносинах без допомоги батьків, дозволяє встановити чи з власної волі вона звернулася до суду та мотиви такого звернення. Матеріальний (майновий) критерій дозволяє оцінити матеріальне становище неповнолітнього, що має важливе значення, оскільки відповідно до ст. 1180 ЦК України шкода, завдана неповнолітньою особою після емансипації, відшкодовується нею самостійно на загальних підставах [9, с. 298]. Схожу точку зору висловила Н.Л. Бондаренко-Зелінська, яка вказала, що суд повинен враховувати психічну зрілість неповнолітнього, оскільки від її рівня залежить здатність неповнолітнього як усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними, так і нести за них відповідальність, а тому, на думку науковця, до участі у розгляді справи слід залучати спеціаліста-психолога [4, с. 111].

Уявляється, при вирішенні судом питання про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності обов'язково повинен враховуватися рівень її психічної (розумової) зрілості, оскільки саме він відображає її здатність усвідомлювати значення своїх дій та їх наслідки. Утім, ні цивільне, ні цивільне процесуальне законодавство України не передбачає необхідності врахування цього критерію при емансипації фізичних осіб, які не досягли повноліття. З огляду на це, ч. 1 ст. 35 ЦК України слід доповнити додатковою умовою надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності – наявність у неї психічної (розумової) зрілості на рівні, що дозволяє самостійно здійснювати свої цивільні права та виконувати обов'язки, а ЦПК України – статтею 302-1 про призначення психологічної експертизи.

Окремо слід зупинитися на тому, що відповідно до ст. 303 ЦПК України справи про емансипацію розглядаються судом за участю заявника, одного або обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а також представників органів опіки та піклування, при чому участь останніх є обов'язковою [16]. З приводу участі у розгляді досліджуваної категорії справ батьків (усиновлювачів) або піклувальника неповнолітнього О.О. Голубцова справедливо зазначила, що «їх заінтересованість ґрунтується на тому, що вони знаходяться в матеріально-правових відносинах, які в разі позитивного вирішення справи зазнають змін (у батьків (усиновлювачів) щодо неповнолітніх припиняються певні повноваження, а піклування буде припинено зовсім) [5, с. 88]. Обов'язковість участі органів опіки і піклування пояснюється тим, що згідно з ч. 6 ст. 56 ЦПК України на виконання своїх повноважень вони подають висновок у справі. Зі змісту ст. 303 ЦПК України випливає, що батьки (усиновлювачі) чи піклувальник неповнолітнього не можуть бути його представниками при розгляді справи, оскільки беруть участь у її розгляді як заінтересовані особи, але заявник є суб'єктом права на безоплатну вторинну правничу допомогу відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI [17].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у судовому порядку може бути надано повну цивільну дієздатність фізичній особі, яка досягла шістнадцятирічного віку і працює за трудовим договором, та неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини, за умов відсутності згоди батьків (усиновлювачів) чи піклувальника та наявності у неповнолітньої особи психічної (розумової) зрілості на рівні, що дозволяє самостійно здійснювати свої цивільні права та виконувати обов'язки.

З метою удосконалення законодавства у сфері правового регулювання надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності у судовому порядку до ЦК України та ЦПК України слід внести такі зміни і доповнення:

– у статті 35 ЦК України частину 3 виключити;

– статтю 34 ЦК України доповнити частиною 3 такого змісту: «У разі реєстрації фізичної особи, яка не досягла повноліття, підприємцем вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця. У разі припинення фізичною особою, яка не досягла повноліття, підприємницької діяльності набута нею повна цивільна дієздатність зберігається»;

– частину 1 статті 35 ЦК України викласти в такій редакції: «Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини, за умови наявності у неї психічної (розумової) зрілості на рівні, що дозволяє самостійно здійснювати свої цивільні права та виконувати обов'язки».

– частину 1 статті 301 ЦПК України викласти в такій редакції: «Заява фізичної особи, яка досягла шістнадцятирічного віку і працює за трудовим договором, неповнолітньої особи, яка записана матір'ю або батьком дитини, про надання їй повної цивільної дієздатності за відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника подається до суду за місцем її проживання».

– доповнити главу 3 розділу VI ЦПК України новою статтею такого змісту: «Стаття 302-1. Призначення експертизи

Суд призначає судово-психологічну експертизу для визначення рівня психічної (розумової) зрілості неповнолітньої особи, яка звернулася з заявою про надання їй повної цивільної дієздатності.»

Внесення таких змін і доповнень до цивільного і цивільного процесуального законодавства України, що регулює питання надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, видається, сприятиме виконанню завдань цивільного судочинства.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.12.2023).

2. Стефанчук Р.О. Цивільна правоздатність та дієздатність як необхідні передумови здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4. С. 114–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_3-4_15
3. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Особливості відкриття провадження у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 61–64. URL: http://old.univer.km.ua/statti/10.bondarenkozelska_n_1_osoblyvosti_vidkryttya_provadzhennya_u_spravakh_pro_nadannya_nepovnolitniy_osobi_povnoyi_tsyvilnoyi_diyezdatnosti.pdf
4. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Емансипація неповнолітніх: цивільний-процесуальний аспект. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4 (28). С. 109–113. URL: http://old.univer.km.ua/statti/9.bondarenkozelska_n_1_emansypatsiya_nepovnolitnikh_tsyvilno-pravovyyu_aspekt_.pdf
5. Голубцова О.О. Емансипація як категорія справ про зміну правового статусу фізичної особи в порядку окремого провадження. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 34. С. 86–89. URL: <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/34/18.pdf>
6. Демків Р.Я. Особливості надання повної цивільної дієздатності (емансипація) неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 161–164. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3363/1/%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf>
7. Дербакова Ю.А. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2014. 20 с. URL: <http://surl.li/orwwj>
8. Дяченко С.В., Клишкова Ю.А. Емансипація неповнолітньої особи у цивільному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 1(36). С. 27–31. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2021/8.pdf
9. Д'ячкова Н.А., Кугот Є.С. Емансипація неповнолітніх за цивільним законодавством України. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 297–301. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_3_66
10. Міщенко М.В. Умови та порядок надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1(4). С. 114–119. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Mishchenko.pdf>
11. Коваленко О. Проблеми емансипації неповнолітніх осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 36–40. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/8.pdf>
12. Ключковська Н. Підстави та порядок надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 16–21. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/4.pdf>
13. Павлюк Н.М. Цивільно-правовий інститут емансипації неповнолітніх: доктринальні підходи до розуміння сутності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 56–60. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/12.pdf>
14. Світлична Г.О. Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності в порядку цивільного судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 4(92). С. 35–41. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/66315be8e3edfc16c22580dc004fbc39/\\$FILE/Visnyk_04_2008.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/66315be8e3edfc16c22580dc004fbc39/$FILE/Visnyk_04_2008.pdf)
15. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 24.12.2023).
16. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 25.08.2023).
17. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 24.12.2023).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]
2. Stefanchuk, R.O. (2006). Tsyvil'na pravozdatnits' ta diyezdatnits' yak neobkhidni peredumovy zdiycennya ocobyctykh nemaynovykh prav fizychnykh ocib [Civil legal capacity and legal capacity as necessary prerequisites for the exercise of special non-property rights of natural persons]. *Univercytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes*, 3–4, pp. 114–213. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_3-4_15 [in Ukrainian]
3. Bondarenko-Zelinska, N.L. (2009). Osoblyvosti vidkryttya provadzhennya u spravakh pro nadannya nepovnolitniy osobi povnoyi tsyvil'noyi diyezdatnosti [Peculiarities of opening proceedings in cases of granting a minor full civil legal capacity]. *Univercytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes*, 1(29), pp. 61–64. Retrieved from: http://old.univer.km.ua/statti/10.bondarenkozelska_n_1_osoblyvosti_vidkryttya_provadzhennya_u_spravakh_pro_nadannya_nepovnolitniy_osobi_povnoyi_tsyvilnoyi_diyezdatnosti.pdf [in Ukrainian].
4. Bondarenko-Zelinska, N.L. (2008). Emansypatsiya nepovnolitnikh: tsyvil'nyy-protseual'nyy aspekt [Emancipation of minors: civil procedural aspect]. *Univercytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes*, 4 (28),

pp. 109–113. Retrieved from: http://old.univer.km.ua/statti/9.bondarenkozolinska_n._1._emansypatsiya_nepovnlitnikh_tsyvilno-pravovyy_aspekt_.pdf [in Ukrainian].

5. Golubtsova, O.O. (2018). Emansypatsiya yak katehoriya sprav pro zminu pravovoho statusu fizychnoyi osoby v poryadku okremoho provadzhennya [Emancipation as a category of cases on changing the legal status of a natural person in the order of a separate proceeding]. *Chasopys tsyvilistyky – Journal of Civil Studies*, 34, pp. 86–89. Retrieved from: <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/34/18.pdf> [in Ukrainian]

6. Demkiv, R.Ya. (2020). Osoblyvosti nadannya povnoyi tsyvil'noyi diyezdatnosti (emansypatsiya) nepovnlitniy osobi, yaka zapysana matir'yu abo bat'kom dytyny [Peculiarities of granting full civil legal capacity (emancipation) to a minor registered by the child's mother or father]. *Porivnyal'no-analitychne pravo – Comparative and analytical law*, 1, pp. 161–164. Retrieved from: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3363/1/%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf> [in Ukrainian].

7. Derbakova, YU.A. (2014). Tsyvil'na pravosub'yektnist' nepovnlitnikh [Civil legal personality of minors]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa, 20 s. Retrieved from: <http://surl.li/orwwj> [in Ukrainian].

8. Dyachenko, S.V., & Klyshkova, Yu.A. (2021). Emansypatsiya nepovnlitn'oyi osoby u tsyvil'nomu sudochynstvi [Emancipation of a minor in civil proceedings]. *Prykarpat's'kyi yurydychnyy visnyk – Carpathian Legal Gazette*, 1 (36), pp. 27–31. Retrieved from: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2021/8.pdf [in Ukrainian]

9. D'yachkova, N.A., & Kuhot, YE.S. (2012). Emansypatsiya nepovnlitnikh za tsyvil'nym zakonodavstvom Ukrayiny [Emancipation of minors under the civil legislation of Ukraine]. *Pravo i bezpeka – Law and security*, 3, pp. 297–301. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_3_66 [in Ukrainian]

10. Mishchenko, M.V. (2015). Umovy ta poryadok nadannya nepovnlitnim povnoyi tsyvil'noyi diyezdatnosti [Conditions and procedure for granting full civil legal capacity to minors]. *Pravo ta innovatsiyne suspil'stvo – Law and innovative society*, 1 (4), pp. 114–119. Retrieved from: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Mishchenko.pdf> [in Ukrainian].

11. Kovalenko, O. (2018). Problemy emansypatsiyi nepovnlitnikh osib, yaki bazhayut' zaymatysya pidpryyemnyts'koyu diyal'nistyu [Problems of emancipation of minors who wish to engage in entrepreneurial activity]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 5, pp. 36–40. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/8.pdf> [in Ukrainian].

12. Klyuchkovska, N. (2018). Pidstavy ta poryadok nadannya povnoyi tsyvil'noyi diyezdatnosti nepovnlitniy osobi [Grounds and procedure for granting full civil legal capacity to a minor]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 7, pp. 16–21. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/4.pdf> [in Ukrainian].

13. Pavlyuk, N.M. (2022). Tsyvil'no-pravovyy instytut emansypatsiyi nepovnlitnikh: doktrynal'ni pidkhody do rozuminnya sutnosti [Tsyvil'no-pravovyy instytut emansypatsiyi nepovnlitnikh: doktrynal'ni pidkhody do rozuminnya sutnosti]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 5, pp. 56–60. Retrieved from: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/12.pdf> [in Ukrainian].

14. Svitlychna, H.O. (2008). Nadannya nepovnlitniy osobi povnoyi tsyvil'noyi diyezdatnosti v poryadku tsyvil'noho sudochynstva [Providing a minor with full civil legal capacity in civil proceedings]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrayiny – Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 4 (92), pp. 35–41. Retrieved from: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/66315be8e3edfc16c22580dc004fbc39/\\$FILE/Visnyk_04_2008.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/66315be8e3edfc16c22580dc004fbc39/$FILE/Visnyk_04_2008.pdf) [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). Pro derzhavnu reyestratsiyu yurydychnykh osib, fizychnykh osib – pidpryyemtsiv ta hromads'kykh formuvan' Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 № 755-IV [On state registration of legal entities, natural persons – entrepreneurs and public formations: Law of Ukraine of May 15, 2003 № 755-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> [in Ukrainian].

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2004). Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of March 18, 2004 № 1618-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> [in Ukrainian].

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2011). Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 № 3460-VI [About free legal aid: Law of Ukraine of June 18, 2011 № 3460-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> [in Ukrainian].